

Piirros Pentti Otsamo

Margareta Rönnberg: Siistiä! Ns. roskakulttuurista.

Ruotsinkielinen alkuteos Skitkul! om sk skräpkultur
suom. Arvi Tamminen
LIKE, 1990.

1950-luvulla tulivat sarjakuvien mahdolliset kielteiset vaikutukset suuren yleisön huomion kohteeksi ja säilyivät siellä vaihtelevalla menestyksellä aina 80-luvun puoliväliin asti. Sarjakuvaseuran arkiston lehtileikekokoelmasta voi nähdä että tällöin katsoi näkyvistä keskustelu siitä, onko sarjakuva yleensä, mediana, vakavasti otettava väline. Ennen lehdessä saattoi lukea "kaikki sarjakuvat ovat roskaa", mitään tiettyä sarjaa mainitsematta, ja toisessa artikkelissa keuhuttiin jotakin tiettyä nimeltä mainittua sarjakuvaa – kaikki samassa lehden numerossa. Nyt keskustellaan jo laadusta sarjojen nimet mainiten. Rönnberg käsittelee tilannetta Ruotsissa, mutta suomalaisessa keskustelussa on samanlaisia ongelmia.

Rönnberg pyrkii ymmärtämään kulttuuria lapsen ehdoilla, esimerkiksi piirroselokuvat ja sarjakuvat. Miksi lapsinäkökulma puuttuu täysin sellaisten kirjailijoiden kuin Gunilla Ambjörnssonin tai Neil Postmanin teoksista? Rönnbergin mukaan he vahvistavat aikuisten ennakkoluuloja ja sanovat sitä mitä lukijat haluavat kuulla. Alkuperäiset kysymykset ja tulkintamallit muuttuvat fraaseiksi, tutkijoiden monimutkaisemmat mallit eivät saa jalansijaa. Ehkä lasten kanssa työskentelevät ihmiset tarvitsevat yksinkertaisia selityksiä

siille miksi heidän oma työnsä joskus menee mönkään. Aikuiset puolustavat itseään eivätkä lapsia. Rönnberg tekee myös repäisevän analyysin lastenohjelmien arvostelijoista ("paukkurautapedagogit").

Puhuttaessa teoksen (sarja- tai elokuvan) laadusta ei ole kysymys objektiivisista arvioista vaan yksilöllisistä ja ajan myötä muuttuvista arvosteluperusteista. Teoksessa ei ole sisäistä laatutekijää kuten jossakin kulutustavaraissa voi olla. "Laatu" on myös sosiologinen ja ideologinen ilmiö. Leimaamalla jonkin "roskaksi" erottaudumme joukosta ihmisiä, joiden arvostuksia emme hyväksy, joita pidämme itseämme huonompina. Käytännössä kriitikot kuitenkin puhuvat (siististi) vastaanottajien vajavaisesta esteettisestä tietoisuudesta ja "hyvän maun" puutteesta. Elämäntyylin ja kulttuurin täytyy olla suhteutettuja johonkin, niillä täytyy olla tiedostettu vastakohta. Ellei olisi "roskaa" ei olisi myöskään "laatua". Ideologinen kysymys laatu on, kun muistetaan, että "roskaa" kulutetaan eniten työväenluokassa.

Sekä laatu että roska ovat siis subjektiivisia arvioita. Kukin yksilö antaa tuotteelle arvon, joka riippuu siitä miten käyttökelpoisena hän tuotetta pitää. Arvostus on siis tuotteen tekemä vaikutus johonkin henkilöön. Ihmiset ovat erilaisia vaikka ihmisryhmät arvostelevat asioita hyvin yksimielisesti. Siksi on erityisen epäilyttävää, kun aikuiset kertovat, mitkä ovat hyviä lastenelokuvia, mutta perustavat arvionsa aikuisten tulkintoihin ja mieltymyksiin. Luokitusta "hyvä lastenelokuva" käytetään

kasvatuskeinona tai vallan välineenä. Aikuisen etsii tapoja, joilla hän voi välittää tietoja, normeja tai arvostuksia vastaanottaviin lapsiin. Suuri osa siitä, mikä luokitellaan roskaksi, on juuri lasten ja nuorten kulttuuria. Lasten avuttomuuden ja merkityksettömyyden tunne luo kuvitelmia siitä, että itse voisi olla mahtava tai tulla mahtavaksi. Kulttuurivallinta on seurausta tarpeesta puolustautua ja iskeä takaisin ainakin symbolisella tasolla. Joistakin "väkivaltaisista" sankareista lapset eivät ensisijaisesti näe että he olisivat nimenomaan "väkivaltaisia" vaan että he auttavat heikkoja ja turvattomia.

Roskaa määritellään "kaavamaisiksi". Kaava ei todellisuudessa ole mikään kaava ensi kertaa esiintyessään. Lapset eivät ole kohdanneet "tavanomaista" kyllin usein voidakseen arvioida mikä on tavanomaista ja mikä poikkeavaa. Lapsille ei voi antaa "vaihtoehtoja" ennen kuin he tietävät mille se on vaihtoehto. Viisikko-kirjat ovat aikuisen silmissä yksinkertaistettuja, lapsen silmissä tilanne on toinen. Kyse on siitä voimmeko antaa lasten itse keksiä asian, kuten nykyisten aikuisten oli etuoikeus tehdä, vai pitääkö viisaiden aikuisten pelastaa lapset roskakirjallisuudelta.

Lapset ovat ihastuneita tilanteisiin tai leikkoihin joissa heitä ohjaavat roolit tai säännöt. "Roska" on roolikulttuuria. Sankarit ovat tärkeitä roolinsa ja tekojensa vuoksi, eivät persoonallisuutensa tähden. Hallitsevat ovat teot, eivät niiden vaikuttimet. Teot perustuvat rooleihin, kuten leikeissä. Oikea persoonalli-

suus tulee lapselle merkitykselliseksi vasta ns. teini-iässä. Siksi arvostelu "yhä uudelleen toistuvia standardisoituja päähenkilöitä" ei ole mielekäs, koska vastaanottaja vaatii sitä – se on tuttua ja turvallista.

"Roska" on käyttäjakeskeistä kulttuuria. "Laatu" on tekijäkeskeistä kulttuuria. Roska sopeutuu kuluttajan tarpeisiin, laatu edellyttää kuluttajan sopeutumista taiteilijan tarpeisiin (ja valtion rahoitusta). Laatu selitetään taiteilijan näkökulmasta, "mitä tekijä on halunnut tällä sanoa". Tekijöiden hallitsema kulttuuri vaatii meitä eroon omasta itsestämme, haluaa meidän uppoutuvan jonkun toisen kokemuksiin ja vaatii enemmän pohdintaa, mikä viehättää jotakin aikuisia mutta ei 4-9-vuotiaita lapsia.

Monet taiteilijat ponnistelevat tavoittaakseen uudelleen kadotetun lapsuuden ja kulttuurihenkilöt puolustavat myyttiä "lapsesta sisimmässään". Kuten voi arvata, lapset elävät tässä ja nyt eivätkä haikaile "lapsuuden" perään. Heillä ei ole menneisyyttä, jota nostalgisesti muistella. Sen sijaan lapset mielellään kuvittelevat tulevaisuutta.

Lapset pitävät vanhoista mykkäfarsseista. Farssi on epäpohdiskeleva, "tempaudu mukaan" tai "eläydä tarinaan"-esitys. Mack Sennett ilmaisi asian näin: "Jos katsojille jää aikaa ajatella mitä elokuvassa tapahtuu, olemme hukassa." Farssi on ruumiillista, usein väkivaltaista ja siitä puuttuvat emotionaaliset ulottuvuudet. Katsoja ei samaistu farssin henkilöihin.

Farssin vastakohta on melodraama. Melodraamassa on hitaampi tempo ja se on lajina ns. pohdiskeleva: me katselemme muita ulkoa päin, kiinnostuneina mutta asettamatta minuuttamme peliin. Hitaampi vauhti antaa katsojalle enemmän aikaa pohdiskeluun (jos hän on siihen kyllin kypsä). Melodraama on täynnä tunteita ja sen pyrkimyksenä on antaa mahdollisuus mietiskelyyn ja eläytymiseen. Aikuiset tarvitsevat molempia lajeja, mutta valitettavasti molempien elokuvatyypin kantayleisö on kykenemätön näkemään toisessa lajityypissä mitään ansiokasta. Lasten mielestä aikuisten leffat ovat yksitoikkoisia, hitaita, yksilökeskeisiä, sisäänpäinkääntyneitä, liian puheliaita ja liian syvällisiä. Värit ovat tummia ja likaisia. Ja päähenkilöt ällöttävän näköisiä. Eikä kumpikaan osapuoli ole oikeassa. Lasten on vaikea aikuisten tavoin vetäytyä kauemmas yhteisöstä ja nähdä itseään ja muita ulkoa päin. Se edellyttäisi selvää tietoisuutta omasta itsestä. Lapset haluavat eläytyä tarinaan.

Lastenkulttuuri ei ole vain sitä mitä tuutista tulee lastenkulttuurin nimikkeellä, vaan sitä on

kaikki se mitä lapset lukemastaan ymmärtävät ja mikä heitä kiinnostaa. Lapset sekottavat vapaasti toisiinsa aineksia mediasta ja omista kokemuksistaan. Jokainen lapsi näkee "oman" versionsa teoksesta – eli he tulkitsevat vielä subjektiivisemmin kuin aikuiset. Jo yli 4-vuotiaat tietävät, ettei piirretty ole "oikeaa" eikä todellista. Juuri siksi piirretyt ovat heidän suosikkejaan. Juuri piirrety median suuri välimatka todellisuuteen auttaa lasta oppimaan, mikä on fiktion ja todellisuuden välinen ero. Jotkut aikuiset puhuvat "tunteiden kylmyydestä" ja "tarkoituksettomasta väkivaltaista". Lapset ovat hämmästyneitä kun kuulevat tämän. He ovat hämmästyneitä myös kun aikuiset luulevat jonkun todella voivan ampua jonkun oikeasti pelkällä leikkiväärillä – tai vain sanomalla "Pam – olet kuollut!".

Piirretyissä tai tietokonepeleissä esiintyvä väkivaltaa lapset eivät käsitä väkivallaksi ja näin se lakkaa olemasta väkivaltaa. Puoleen-savetäviä piirretyissä ei ole niinkään "väkivaltaisuus" vaan tapahtumien paljous ja kiihkeä tempo. Mitä useampia fiktiivisessä kertomuksessa kuolee, sitä vähemmän pelottava elokuva on, koska väkivalta tulkitaan lajityyppien vaatimusten mukaiseksi ja "keksityksi". Lapsia pelottavat usein kohtaukset, jotka aikuisen mielestä ovat aivan arkipäiväisiä ja siksi vaarattomia. Kyse on jostakin yksityiskohdasta, joka osuessaan yhteen vastaanottajan omien varhaisempien kokemusten ja pelkojen kanssa koskettaa lasta syvästi. Tv-väkivaltaan lapset reagoivat silloin, kun ohjelma ei ole kyllin epätodellinen.

Kun lapset leikkivät He-Mania aikuiset näkevät siinä pelkästään imitointia, roskaviihteen valmiiden mallien kritiikintöntä jäljittelyä. Tarkempi tutkimus osoittaa, että arkipäivän ja eri medioiden tarjoamat kokemukset sekoittuvat, leikeissä niitä työstetään ja sen jälkeen ne "käsitetään". Lapset nimittäin ajattelevat leikin

avulla, tekevät abstrakteja käsitteitä leikin avulla helpommiksi ymmärtää. Lapset usein leikeissään parodioivat massamediaa ja muuttavat funktioita. Näin He-Man-ukkoa voidaan käyttää esim. kotileikeissä isänä. Aikuiset eivät saa tuijottaa silmiään sokeiksi lasten mediasuosikkeihin tai leluihin, vaan heidän täytyy selvittää mitä ne merkitsevät lapsille, mihin niitä käytetään, mitä he tekevät niillä. Populaarikulttuurin kaavamaisuus ja katsojan tunne siitä, että tietää mitä on tapahtuva, lisää kulttuurinautintoa. Lapset tuntevat "hallitsevansa" luku- tai katselukokemuksiaan, päinvastoin kuin todellista elämää. Ennalta-arvattavuus lisää myös turvallisuuden tuntuja. Tv:n suosikkisarjat tarjoavat sekä eräänlaista turvallisuuden tuntuja että tapahtumien paljoutta, kun katsojalla ei ole parempaakaan tekemistä ja kun maailma hänen ympärillään on kaaottinen ja vaikeasti käsitettävissä. Silloin on mukava kohdata muuttumaton sankari, joka tekee sen, mitä hänellä aina on tapana tehdä.

Rönnberg kirjoittaa eniten lastenelokuvista (suomennos on saanut tukea Suomen Elokuvasäätiöltä) mutta pohdinnat soveltuvat myös sarjakuviin. Hän pohtii Disneyn pitkiä piirrettyjä, Warnerin ja MGM:n 40-50-lukujen klassisia lyhytpiirrettyjä ja Sky Channelin sarjafilmejä, enkoisesti He-Mania. Ainoa sarjakuva, jota hän pitempään käsittelee on Tintti. (Hän ei pidä Tintistä.)

Hyvää on se, että hän pohtii perusteellisesti mikä on "hyvää" lastenkulttuuria ja miten vastaanottajat sen käsittävät, mutta pohdinnat käyvät välillä raskaiksi ja yhtä julistaviksi kuin viimeksi videoiden ja He-Manin vastustajien paasaus.

Kirja on koottu eri lehdissä julkaistuista artikkeleista sellaisenaan, mikä seuraa asoisten toistoa ja esitystavan sekavuutta. Ideat kuitenkin ovat mielenkiintoisia.

Pauli Ruonala

1991 Suomen sarjakuvaseura 20 vuotta!
Juhlavuoden tarjous!

Vuonna 1991
uudet Suomen sarjakuvaseuran
jäsenet saavat
kaupan päälle

Sarjainfon numerot 68 (3/90) ja 69 (4/90)!

Juhlavuoden toinen tarjous!
Sarjainfon 10 aikaisempaa
numeroa 100 mk!

Juhlavuoden kolmas tarjous!
Sarjainfon 15 aikaisempaa
numeroa ja Kotlant Jaarti-albumi
yhteensä 150 mk!

